

KATARZYNA BRZEZINA-SCHEUERER, Uniwersytet Jagielloński
kabrza@poczta.fm

O KONSERWACJI WNĘTRZA KOŚCIOŁA MISJONARZY NA STRADOMIU W KRAKOWIE W OKRESIE DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

STRESZCZENIE: W artykule omówiono historię konserwacji barokowego kościoła Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W latach 1927-1932 gruntownie odnowiono wnętrze kościoła wraz z całym wyposażeniem. Artykuł został oparty na materiałach źródłowych, przechowywanych w Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie. Pozwoliły one na uzupełnienie naszej dotychczasowej wiedzy na temat przeprowadzonych w kościele prac i na szersze spojrzenie na wybrane zagadnienia.

SŁOWA KLUCZOWE: Zgromadzenie Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paolo, kościół, historia, sztuka, konserwacja, okres międzywojenny, Kraków, Stradom, Małopolska

ON THE CONSERVATION OF THE INTERIOR OF THE MISSIONARY CHURCH IN STRADOM IN KRAKÓW IN THE INTERWAR PERIOD

ABSTRACT: The article discusses the history of the conservation of the Baroque church of the Congregation of Missionaries in Stradom in Kraków in the interwar period. In the years 1927–1932, the interior of the church was thoroughly renovated along with all the equipment. The article is based on source materials stored in the Archive of the Polish Province of the Congregation of Missionary Priests in Kraków. They allowed us to supplement our existing knowledge about the work carried out in the church and take a broader look at the selected issues.

KEYWORDS: the Congregation of Missionary Priests of St. Vincent de Paul, church, history, art, conservation, interwar period, Kraków, Stradom, Lesser Poland.

Translated by Katarzyna Brzezina-Scheuerer

Kościół Misjonarzy pw. Nawrócenia św. Pawła na Stradomiu w Krakowie należy do najwspanialszych barokowych budowli nie tylko w tym mieście, ale także w całej Rzeczypospolitej. Interesowało się nim wielu badaczy, choć z uwagi na skromny materiał źródłowy, nie doczekał się on dotąd monografii. W literaturze przedmiotu najwięcej uwagi poświęcono architekturze kościoła i jego architektowi – Kacprowi Bażance, w mniejszym zaś stopniu zajęto się jego dekoracją i wyposażeniem¹.

Międzywojenna konserwacja wnętrza kościoła nie budziła szczególnego zainteresowania. Jednak podstawowe informacje na jej temat, choć z pewnymi nieścisłościami, podano w rozdziale o stradomskim kościele Misjonarzy w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*. Według tej publikacji zasadnicze prace w kościele miały miejsce w latach 1926-

¹ Do najważniejszych publikacji na temat kościoła i jego wyposażenia należą: F. Klei n, *Barokowe kościoły Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, 15 (1913), s. 156-169; A. Bo ch - n a k, *Komunikat o odnalezieniu rysunku w archiwum Misjonarzy na Stradomiu*, „Prace Komisji Historii Sztuki PAU”, 9 (1948), s. 259-260; O. Za g ó r o w s k i, *Architekt Kacper Bażanka*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 18 (1956), s. 115-116; O. Za g ó r o w s k i, *Rzeźbiarz Antoni Frączkiewicz*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 21 (1959), s. 120-121; T. D o b r o w o l s k i, *Sztuka Krakowa* (wyd. 5) Kraków 1978, s. 383, 392; J. L e - p i a r c z y k, *W sprawie fasady późnobarokowego kościoła Misjonarzy na Stradomiu*, „Rocznik Krakowski”, 52 (1986), s. 47-60; R. B o g d a Ń s k i, *Jeszcze w sprawie fasady kościoła Księży Misjonarzy na Stradomiu*, „Rocznik Krakowski”, 56 (1990), s. 125-149; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków*, cz. 5: *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, 2, red. I. R e j d u c h - S a m k o w a, J. S a m e k, Warszawa 1994, s. 28-39; ks. M. W n u k, *Prace rzeźbiarskie Antoniego Frączkiewicza i Eliasza Hoffmanna dla kościoła Misjonarzy w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 58 (1996), nr 3-4, s. 317-323; A. Ma ł k i e w i c z, *Barokowa architektura sakralna w Krakowie*, [w:] T e g o Ź, *Theoria et praxis. Studia z dziejów sztuki nowożytnej i jej teorii*, Kraków 2000 (= *Ars Vetus et Nova*, t. 2), s. 177-178; A. Ma ł k i e w i c z, *Niezrealizowany projekt krakowskiego kościoła Misjonarzy na Stradomiu i jego domniemany autor. Przyczynek do działalności architektów dyletantów w Krakowie w epoce baroku*, „Rocznik Krakowski”, 75 (2009), s. 7-82; A. D e t t l o f f, *Rzeźba krakowska drugiej połowy XVIII wieku. Twórcy, nurty i tendencje*, Kraków 2013, 70-74; P. M a t o g a, *Organy w kościele Księży Misjonarzy pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Krakowie na Stradomiu*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 120 (2013), s. 157-184; P. K r a s n y, *Kościół Misjonarzy na Stradomiu, czyli krakowski sequel rzymskiej lekcji pokory dla Berniniego*, [w:] *Initium sapientiae humilitas. Studia ofiarowane Profesorowi Jakubowi Pokorze z okazji 70. urodzin*, red. M. O ł s z e w s k a, A. S k r o d z k a, Warszawa 2015, s. 510-525; ks. D. Z a d o r s k i, *Artystyczne dzieje kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Krakowie*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 142 (2025), s. 29-64.

1930². W ich trakcie Karol Orlecki, Jan Bukowski, Wiesław Adam Zarzycki i Władysław Cholewiński (Holewiński) w 1926 roku odnowili polichromię, wykonaną w XIX wieku pod kierunkiem malarza Izzydora Jabłońskiego³. W 1927 roku wspomniano, że stolarkę okien wymieniła firma Żeleńskich⁴. W 1928 roku firma Aleksandra Żebrowskiego Syna naprawiała organy⁵. W 1929 roku ołtarz główny konserwował warsztat Bogumiły Woźniakowej, a znajdujący się w nim obraz – Kazimierz Pochwalski⁶. W tym samym roku Władysław Cholewiński odnowił obrazy w ołtarzach bocznych, które w latach 1930-1932 odświeżył Jan Świeboda. Świeboda w 1930 roku zajął się też chórem muzycznym. W tym samym roku prowadzono prace przy ambonie⁷.

Ostatnio także ks. Daniel Zadorski jako ramowe daty konserwacji wnętrza (wraz z polichromią, rzeźbami i ołtarzami), nad którą ze strony zgromadzenia czuwał ks. Pius Pawellek CM, podał lata 1926-1930. Zweryfikował on datę prac przy polichromii, wspominając umowę klasztoru z firmą Karola Orleckiego z dnia 16 października 1928 roku, uwzględniającą Jana Bukowskiego i Wiesława Zarzyckiego. Odnotował również, że prace przy ołtarzach bocznych prowadził Jan Świeboda i Władysław Cholewiński. Ponadto dodał informację, że firma Jana Kuśiaka odnowiła zespół luster w kościele⁸.

Materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Polskiej Prowinji Zgromadzenia Księży Misjonarzy na krakowskim Stradomiu pozwalają w pewnych aspektach nieco poszerzyć znajomość zagadnień związanych z historią międzywojennej konserwacji kościoła⁹.

W świetle tych archiwaliów warto zwrócić uwagę na ofertę firmy witrażowej Żeleńskich z 1927 roku. Dotyczyła ona nie tyle wykonania

² *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, *op. cit.*, s. 29.

³ Tamże, s. 33. W publikacji wspomniano błędnie o Janie Holewińskim, zamiast o Władysławie Cholewińskim.

⁴ Tamże, s. 32.

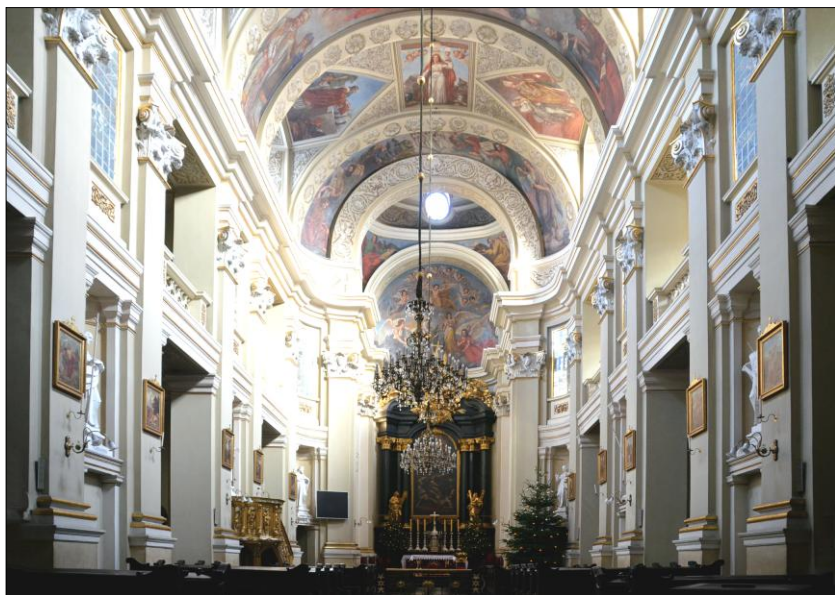
⁵ Tamże, s. 36.

⁶ Tamże, s. 34.

⁷ Tamże, s. 35.

⁸ Ks. D. Z a d o r s k i, *Artystyczne dzieje kościoła...*, *op. cit.*, s. 48. W artykule (s. 49) zamieszczono też zdjęcie tablicy w kościele Misjonarzy, upamiętniającej konserwację kościoła.

⁹ Za możliwość zapoznania się z materiałami i udzieloną pomoc serdecznie dziękuję dyrektorowi Archiwum ks. dr. Wacławowi Umińskiemu CM.

Wnętrze kościoła Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie

stolarki okiennej, co witraży do trzech okien, które byłyby jednocześnie widoczne w centralnej partii zwieńczeń ołtarzy w kaplicach południowych. Należy tu przypomnieć, że pierwotnie ołtarze po tej stronie były właśnie zaaranżowane w taki sposób, że w ich zwieńczeniach znajdowały się okienka (a nie lustra, jak obecnie), doprowadzające do wnętrza światło z zewnątrz. Takie rozwiązanie było możliwe tylko z tej strony kościoła, gdyż nie przylega do niej żadna budowla, w przeciwieństwie do strony północnej. Lustra w zwieńczeniach ołtarzy bocznych były zatem od początku projektowane tylko po stronie północnej. Firma Żeleńskich, odpowiadając na życzenie gospodarzy świątyni, zaproponowała projekt nowych przeskleń okien południowych kaplic, który dołączyła do przesłanego listu z wyceną¹⁰.

Projekt witraża firmy Żeleńskich do kościoła Misjonarzy
na Stradomiu w Krakowie, 1927

¹⁰ Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie (dalej: AMS), sygn. II.1/043/V.21: Kraków-Stradom, kościół pw. Nawrócenia św. Pawła, 21: Rachunki za prace remontowe 1882-1959, list firmy Żeleńskich do ks. Misjonarzy (z załączonym projektem), 22 IV 1927. Każdy witraż bez żelaznej kraty miał kosztować 95 zł.

Projekt ten, wykonany w skali 1:20, składa się z dwóch niewielkich, połączonych ze sobą, twardych kart kartonowych. Na zewnętrznej karcie namalowano akwarelowy szkic górnego fragmentu ołtarza i wycięto jego centralną partię, na wewnętrznej – wyrysowano propozycję oszklwienia okna, które po złożeniu kart uzupełnia środkową partię zwieńczenia retabulum. Witraż miał się składać z niewielkich prostokątnych metalowych kwater wypełnionych szkłem o jasnożółtej tonacji. Od góry i po bokach dodano bordiurę z nieco ciemniejszego żółtego szkła z wąskim różowym pasem pośrodku. Ten geometryczny witraż był tak zakomponowany, aby jak najwięcej światła dziennego mogło dotrzeć do wnętrza. Projekt został zaakceptowany przez konserwatora Tadeusza Szydłowskiego¹¹, jednak nie wiadomo, czy go ostatecznie zrealizowano¹².

Luministyczne rozwiązanie w kościele Misjonarzy od dawna wzbudzało zainteresowanie badaczy¹³. W celu uzyskania odpowiednich efektów świetlnych barokowy architekt wprowadził liczne lustra. Zamontowano je na ścianach w partii empor w postaci ośmiu wydłużonych prostokątnych paneli, w trzech owalnych okienkach kopuły nad prezbiterium i w zwieńczeniach trzech ołtarzy bocznych po stronie północnej. Odnowienia lustrzanych tafli podjął się na wiosnę 1929 roku witrażownik Jan Kusiak¹⁴. Prace przy nich trwały prawdopodobnie do sierpnia tegoż roku¹⁵. W piśmie z października 1929 roku, w którym zawarto prośbę o uregulowanie reszty rachunku, nadmieniono, że konserwacja luster dawno już dobiegła końca¹⁶. Rozliczenia przeciągnęły się

¹¹ Zob. adnotacja na omówionym projekcie.

¹² Obecnie okienka, widoczne na południowej elewacji kościoła są zamurowane, a zwieńczenia ołtarzy w kaplicach po tej stronie wypełniono taflami lustrzanymi (na wzór ołtarzy po stronie północnej). Trudno określić, kiedy wspomniane zmiany nastąpiły, przy czym nie można wykluczyć, że stało się to już w czasie odnawiania luster w kościele w 1929 roku. Wprowadzenie luster także w zwieńczenia ołtarzy bocznych po stronie południowej, ujednoliciło wygląd ołtarzy po obu stronach nawy. Pogorszyło jednak oświetlenie kościoła i jednocześnie zatarło pierwotną wizję artystyczną.

¹³ Zob. np. F. Klein, *Barokowe kościoły Krakowa...*, *op. cit.*, s. 160; O. Zagórowski, *Architekt Kacper Bażanka...*, *op. cit.*, 116.

¹⁴ AMS, sygn. II.1/043/V.2: Kraków-Stradom, kościół pw. Nawrócenia św. Pawła, 2: Zbiór dokumentów do historii kościoła, oferta Jana Kusiaka na odnowienie luster w kościele, 20 IV 1929.

¹⁵ AMS, sygn. II.1/043/V.2, kwity pobrania zaliczek przez Jana Kusiaka, 25 V, 24 VIII 1929.

¹⁶ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list Jana Kusiaka do administratora, 24 X 1929.

jednak do 1931 roku¹⁷. W marcu tegoż roku w liście do witrażownika administrator kościoła – ks. Pius Pawellek¹⁸ – wyraził niezadowolnienie z wykonanych prac, zarzucając, że w czterech „oknach [...] szlif jest niepomierne wielki, a pozostałe środkowe zostały zeszepeczone złym podlewem, a same lustra są mieszaną najróżniejszych szkielew¹⁹. Wtedy Kusiak zatrudnił do dalszych negocjacji adwokata Aleksandra Rolandowskiego²⁰, zaś administrator zlecił wykonanie ekspertyzy krakowskiemu architektowi Adamowi Czunko²¹, który od dawna pracował dla OO. Misjonarzy²². Czunko wraz z Kusiakiem obejrzelili wspólnie odnowione lustra, w których architekt doszukał się pewnych niedociągnięć. Ostatecznie ustalono, że Kusiak nieco obniży pozostającą do wypłaty kwotę, a zgromadzenie uregułuje z nim rachunki, co też wkrótce nastąpiło²³. Sporym przedsięwzięciem było odnowienie polichromii w kościele, na które to prace Misjonarze zawarli umowę dnia 16 października 1928 roku z Karolem Orleckim na kwotę 80000 zł²⁴. Do prac, poza Orleckim, zostali zakontraktowani w ramach tej samej umowy również profesorowie Państwowej Szkoły Przemysłu Artystycznego – Jan Bukowski (jednocześnie kierownik artystyczny w firmie Orleckiego) oraz Wiesław Zarzycki²⁵. Według zachowanego rachunku wykonano wówczas konserwację dekoracji sklepiennych i sufitowych, odmalowano ściany,

¹⁷ AMS, sygn. II.1/043/V.2, listy Jana Kusiaka do administratora, 19 IX, 27 XI 1930, 18 II, 9 III 1931.

¹⁸ Zob. A. Schletz, *Pius Pawellek*, w: *PSB*, 25 (1980), s. 360-361.

¹⁹ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list administratora kościoła do Jana Kusiaka, 7 III 1931. Uskarżał on się też na wentylatory, umieszczone przez Kusiaka za ołtarzami.

²⁰ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list Aleksandra Rolandowskiego do konwentu OO. Misjonarzy, 15 III 1931; odpowiedź prefekta kościoła na ten list, 21 III 1931.

²¹ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list Adama Czunki do administratora, 21 III 1931.

²² Adam Czunko (1878-1946) architekt, budowniczy i przedsiębiorca budowlany. Z Misjonarzami był on związany co najmniej od 1913 roku, kiedy wykonywał dla nich projekt Domu Wypoczynkowego z kaplicą w Zakopanem-Olczy.

²³ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list Adama Czunki do administratora, 21 III 1931. Zob. też pokwitowania i listy Jana Kusiaka do Zgromadzeni Ks. Misjonarzy, 24 III, 9 V 1931.

²⁴ AMS, sygn. II.1/043/V.2, rachunek Karola Orleckiego za wszystkie prace w kościele, 30 XI 1929; sygn. II.1/043/V.21, list Karola Orleckiego do ks. wizytatora, 9 IV 1931; ks. D. Zadorski, *Artystyczne dzieje kościoła...*, *op. cit.*, s. 48.

²⁵ Wynagrodzenie Bukowskiego i Zarzyckiego – łącznie 50 000 zł (odnawianie partii figuralnych), Orleckiego – 30 000 zł (dekoracje ornamentalne), zob. AMS, sygn. II.1/043/V.2, rachunek Karola Orleckiego za wszystkie prace w kościele, 30 XI 1929; sygn. II.1/043/V.21, list Karola Orleckiego do ks. wizytatora, 9 IV 1931.

balustrady, ramy okien i lustrzanych paneli (łącznie ze wszystkimi złoceniami)²⁶. Odebranie prac malarskich w kościele nastąpiło 18 listopada 1929 roku²⁷. Rozliczenia jednak trwały dość długo i w końcu oparły się o sąd z pozwu Karola Orleckiego²⁸. Dokumenty związane z tym sporem dostarczają kilku interesujących informacji.

Po pierwsze, choć według kontraktu do prac zostali zatrudnieni tylko Orlecki, Bukowski i Zarzycki, to malowidłami sklepiennymi zajmował się głównie podwykonawca Władysław Cholewiński i dwóch uczniów (odpowiedzialnych za retusze), co nie spotkało się z przychylnością zleceniodawców²⁹.

Po drugie, dekoracje miały być wykonane francuskimi farbami, które uznawano za najlepsze, jednak ich nie użyto.

Ponadto powstał pewien rozdzźwięk między umową, a rachunkiem, w którym pojawiły się „roboty dodatkowe” osobno wycenione³⁰.

Niedługo po ukończeniu prac malarskich we wnętrzu farby zaczęły pękać, odpryskiwać i odpadać. Malarze utrzymywali, że winę za to ponosi niewystarczająca wentylacja w kościele, powodująca wilgoć. Podobnie twierdził również malarz Henryk Uziembło, który prawdopodobnie został poproszony o opinię przez wykonawców³¹. Jednak ekspertyza inżyniera Józefa Chmielewskiego, „zaprzysiężonego biegłego w sprawach budownictwa i architektury”, wykazała, że ściany

²⁶ Zob. AMS, sygn. II.1/043/V.2, rachunek Karola Orleckiego za wszystkie prace w kościele, 30 XI 1929.

²⁷ AMS, sygn. II.1/043/V.2 opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931. Zasadnicze prace malarskie ukończono już w zasadzie do czerwca 1929 roku.

²⁸ AMS, sygn. II.1/043/V.2, opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931; wezwanie na przesłuchanie Karola Orleckiego, 23 II 1932; sprawozdanie inż. Józefa Chmielewskiego, 30 I 1933. Karol Orlecki ostatecznie wycofał sprawę z sądu i rozliczył się z klasztorem, zob. AMS, sygn. V.2, oświadczenie Karola Orleckiego, 28 V 1934.

²⁹ AMS, sygn. II.1/043/V.2, opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931. Nawiasem mówiąc, Cholewiński był wówczas uznawany za specjalistę od malarstwa ściennego, którego także uczył w Państwowej Szkole Przemysłu Artystycznego. Napisał on też książkę na ten temat pt. *Techniki malarstwa dekoracyjnego*, Kraków 1938.

³⁰ AMS, sygn. II.1/043/V.2, opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931.

³¹ AMS, sygn. II.1/043/V.2, opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931.

są suche, a wentyle odpowiednio założone³². Problemów z trwałością malowidła upatrywał on raczej w niewystarczająco przygotowanym gruncie, w źle wymieszanej farbie lub w za małej ilości jej warstw. Złocenia (np. na pilastrach, balustradach, ramach luster) ocenił pozytywnie, stwierdzając jednak, iż grunt pod nie powinien być lepiej wykonany. Wspomniął też, cytując eksperty ę historyka sztuki Franciszka Kleina, który również został powołany do oceny konserwacji, że ściany były wcześniej zdecydowanie jaśniejsze. Ostatecznie, uzna , że malarze powinni w ramach umowy naprawi c ubytki, a także zaleci  przywrócenie poprzedniej kolorystyki ścian³³.

Na marginesie można dodać, że w 1929 roku rozważano powierzenie firmie Orleckiego również prac malarskich w zakrystii, do czego jednak nie dos ło³⁴.

Obraz konserwacji wne rza kościoła w dwudziestoleciu międzywojennym nie byłby pełny bez przynajmniej skrótowego przypomnienia prac podjętych przy jego wyposażeniu. Wydaje się, że początek najistotniejszych prac przypadł na rok 1928. Wtedy firma Aleksandra Żebrowskiego Syna oczyściła i naprawiła organy, których wiele piszczałek nie nadawało się już do użytku, a mechanizm by  częściowo zabrudzony gruzem³⁵. Prace rozpoczęto w maju tego roku, kiedy dostarczono brakujące piszcza ki³⁶.

Na jesieni tegoż roku zaczęto zbiera  oferty na konserwacj  ołtarza głównego. Interesujące jest to, iż były one kierowane do Karola Orleckiego, który wtedy zaczyna  prac  przy polichromii. Oznacza to

³² AMS, sygn. II.1/043/V.2, sprawozdanie inż. Józefa Chmielewskiego, 30 I 1933.

³³ Poza tym wspomniane powyżej „roboty dodatkowe” wliczy  do podstawowej umowy, ponieważ nie zostały wówczas z niej wy czone (zob. AMS, sygn. V.2, sprawozdanie inż. Józefa Chmielewskiego, 30 I 1933). Karol Orlecki ostatecznie wycofa  spraw  z sądu i rozliczy  się z klasztorem (zob. AMS, sygn. V.2, oświadczenie Karola Orleckiego, 28 V 1934).

³⁴ AMS, sygn. II.1/043/V.2, oferta Karola Orleckiego na malowanie zakrystii, 20 VIII 1929. Malarze zaproponowali taką wprowadzenie nowej dekoracji ornamenta nej autorstwa Jana Bukowskiego do zakrystii i do obu aneksów bocznych przy wejściu do kościoła, zob. AMS, sygn. II.1/043/V.2, rachunek Karola Orleckiego za wszystkie prace w kościele, 30 XI 1929; opinia (zeznanie) ks. Piusa Pawellka na temat prac malarskich w kościele, 1931.

³⁵ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list firmy Aleksandra Żebrowskiego Syna do wizytatora, 7 I 1928. Zob. też *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, *op. cit.*, s. 36.

³⁶ AMS, sygn. II.1/043/V.2, list firmy Aleksandra Żebrowskiego Syna do wizytatora, 7 V 1928. Szersze informacje o organach zob. P. Matoga, *Organy w kościele...*, *op. cit.*

zapewne, że na tym etapie kierował on też innymi robotami w kościele. W archiwum zachowały się oferty pozłotników Leona Wiadrowskiego i Aleksandra Małka, z których można się dowiedzieć o zakresie i proponowanym sposobie wykonania prac³⁷. Rzeźbione partie drewniane (jak figury, rama) miały być oskrobane do drewna, zapuszczone klejami, na nowo gruntowane i wyszlifowane, dalej złożone na pulmencie, zarówno części polerowane, jak i matowe. Złożone miały być też kapitele i bazy podpór. W nieco droższej ofercie Wiadrowskiego uwzględniono też części architektoniczne z czarnego marmuru, które planowano wyszlifować i wypolerować.

Ostatecznie jednak, konserwację ołtarza wykonała w 1929 roku firma Bogumiły Woźniakowej, która nadal prowadziła pracownię po śmierci swojego męża – Filipa (zm. 1925)³⁸. Wspomniane powyżej firmy należały do pozłotników, ale miały koncesję na prace pozłotniczo-rzeźbiarskie, co wiązało się z koniecznością zatrudnienia w nich także rzeźbiarzy. Wszystkie one były dobrze znane w Krakowie, ciesząc się dobrą opinią wśród zleceniodawców. Przewaga warsztatu Woźniakowej nad pozostałymi polegała w tym przypadku przede wszystkim na tym, że kierownikiem artystycznym był w niej Jan Bukowski, podobnie jak w firmie Karola Orleckiego. Dodać wypada, że prace przy ołtarzu firmy pozłotniczo-rzeźbiarskiej nie mogły, oczywiście, obejmować konserwacji obrazu *Nawrócenia św. Pawła* w ołtarzu głównym, dlatego podjął się jej malarz Kazimierz Pochwański³⁹.

W tych i kolejnych latach (1929-1932) odnawiano dalsze elementy wyposażenia wnętrza – ambonę, chór muzyczny i ołtarze boczne⁴⁰. Wspomniany już Władysław Cholewiński jest notowany przy pracach nad obrazami ołtarzy bocznych w 1929 roku⁴¹, zaś pozłotnik Jan Świeboda – przy konserwacji samych drewnianych retabulów w początku lat trzydziestych XX wieku⁴².

³⁷ AMS, sygn. II.1/043/V.2, oferta na odnowienie ołtarza głównego Leona Wiadrowskiego, 25 X 1928; oferta na odnowienie ołtarza głównego Aleksandra Małka, 29 X 1928.

³⁸ *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, op. cit., s. 34.

³⁹ Tamże, s. 34.

⁴⁰ Tamże, s. 35.

⁴¹ Tamże, s. 35. AMS, sygn. II.1/043/V.2, kwity za prace przy obrazach, 10 IX 1929 (obraz św. Wincentego), 22 VIII 1929 (obraz św. Michała).

⁴² *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, op. cit., s. 35 (ramowe daty odnawiania ołtarzy: 1930-1932; z nim też związane konserwacje chóru muzycznego, 1930). AMS, sygn. II.1/043/V.2, kwity Jana Świebody, poświadczające otrzymanie wypłaty, 14 IV,

Podsumowując, dokumenty przechowywane w Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie pozwoliły na nieco dokładniejsze niż dotychczas poznanie historii prac konserwatorskich, prowadzonych w stradomskim kościele Misjonarzy w dwudziestoleciu międzywojennym. Prace te obejmowały odnowienie polichromii, luster i wszelkich złocen we wnętrzu kościoła. Zajęto się też konserwacją ołtarza głównego i ołtarzy bocznych wraz z obrazami. Ponadto odnowieniu poddano drewniany chór muzyczny, organy oraz ambonę. Planowano również wstawienie geometrycznych witraży w okna kaplic po stronie południowej, które we wnętrzu wypełniłyby środkowe partie zwieńczeń trzech ołtarzy bocznych, jednak ich powstanie stoi pod znakiem zapytania.

Zakres podjętych w kościele Misjonarzy prac sprawia, że można w tym przypadku mówić o kompleksowej konserwacji wnętrza wraz z wyposażeniem. Jej ramy czasowe da się ustalić na lata 1927-1932, przy czym szerzej zakrojone prace były prowadzone dopiero od 1928 roku. Dzięki ówczesnym staraniom, pomimo stosunkowo skromnych środków finansowych, niewątpliwie uchroniono wyposażenie wnętrza od dalszych zniszczeń. Powiodła się drobiazgowa konserwacja ołtarza głównego oraz ołtarzy bocznych, a także pozostałych drewnianych elementów wystroju wnętrza, szczególnie narażonych na zmianę temperatury, wilgotności i żerowanie drewnojadów. Swój blask odzyskały obrazy ołtarzowe, a organy znów mogły być w pełni wykorzystywane. Ważnym przedsięwzięciem w tym czasie było odnowienie licznych taflí lustrzanych w kościele. Co prawda, przeprowadzone prace nie w pełni zadowolili zleceniodawców, jednak ich wykonanie prawdopodobnie uchroniło zwierciadła od dalszej degradacji. Jednocześnie na uwagę zasługuje już samo zainteresowanie ochroną lustrzanych elementów wystroju. W innych kościołach Krakowa to właśnie w okresie międzywojnia zniszczono bezpowrotnie wiele tego typu osiemnastowiecznych dekoracji, czego najjaskrawszym przykładem było usunięcie zwierciadlanych kolumn i innych tego typu ozdób z ołtarza głównego kościoła Bernardynów.

Największym przedsięwzięciem w misjonarskim kościele było jednak odnowienie dekoracji malarskiej wnętrza, a przede wszystkim polichro-

20 IV, 27 IV, 8 VIII, 5 IX, 21 XI, 5 XII, 22 XII 1931; 13 II, 29 II, 22 III, 6 IV, 29 IV, 14 V, 27 VII, 17 IX, 13 X, 18 XI, 23 XII 1932.

mii sklepień i sufitów, wykonanej w dziewiętnastym wieku pod kierunkiem Izydora Jabłońskiego. Konserwację malowideł przeprowadzono w latach 1928-1929. Niestety, nie została ona odpowiednio wykonana. Prace malarskie we wnętrzu nie zyskały pozytywnej oceny ani zleceńodawców, ani ówczesnych rzeczoznawców – inżyniera Józefa Chmielewskiego i historyka sztuki Franciszka Kleina. Rozpatrywano różne przyczyny takiego stanu rzeczy, przy czym wydaje się, że głównym problemem było prawdopodobnie nieodpowiednie gruntowanie powierzchni przed malowaniem. W efekcie musiano podjąć dalsze działania, by poprawić niezadowolający stan polichromii po konserwacji.

Na podstawie przedstawionego materiału widać, że przy odnawianiu kościoła Misjonarzy dbano o to, aby nie utracić dawnego charakteru wnętrza. Nie chciano w nim nic zmieniać, poprawiać czy wprowadzać nowych elementów. Staranność wykonania mieli zagwarantować znani artyści i rzemieślnicy, mający już wcześniej doświadczenie konserwatorskie, co jednak nie w pełni się sprawdziło. Tym niemniej prace przeprowadzone we wnętrzu kościoła Misjonarzy były ważnym przedsięwzięciem w krakowskim środowisku konserwatorskim międzywojnia. W tym też czasie wiele obiektów w Krakowie zostało oficjalnie wpisanych na listę zabytków, tak jak to się stało w przypadku kościoła Misjonarzy, który na do tego rejestru trafił jeszcze w czasie trwania prac w jego wnętrzu na początku lat trzydziestych XX wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Bochnak Adam, *Komunikat o odnalezieniu rysunku w archiwum Misjonarzy na Stradomiu*, „Prace Komisji Historii Sztuki PAU”, 9 (1948), s. 259-260.
- Bogdański Robert, *Jeszcze w sprawie fasady kościoła Księża Misjonarzy na Stradomiu*, „Rocznik Krakowski”, 56 (1990), s. 125-149.
- Dettloff Anna, *Rzeźba krakowska drugiej połowy XVIII wieku. Twórcy, nurty i tendencje*, Kraków 2013.
- Dobrowolski Tadeusz, *Sztuka Krakowa* (wyd. 5) Kraków 1978.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków*, cz. 5: *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, 2, red. I. Rejduch-Samkowa, J. Samek, Warszawa 1994.
- Klein Franciszek, *Barokowe kościoły Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, 15 (1913), s. 97-204.
- Krasny Piotr, *Kościół Misjonarzy na Stradomiu, czyli krakowski sequel rzymskiej lekcji pokory dla Berniniego*, [w:] *Initium sapientiae humilitas. Studia ofiarowane Profesorowi Jakubowi Pokorze z okazji 70. urodzin*, red. M. Olszewska, A. Skrodzka, Warszawa 2015, s. 510-525.
- Lepiarczyk Józef, *W sprawie fasady późnobarokowego kościoła Misjonarzy na Stradomiu*, „Rocznik Krakowski”, 52 (1986), s. 47-60.
- Małkiewicz Adam, *Barokowa architektura sakralna w Krakowie*, [w:] tegoż, *Theoria et praxis. Studia z dziejów sztuki nowożytnej i jej teorii*, Kraków 2000 (= *Ars Vetus et Nova*, t. 2), s. 149-185.
- Małkiewicz Adam, *Niezrealizowany projekt krakowskiego kościoła Misjonarzy na Stradomiu i jego domniemany autor. Przyczynek do działalności architektów dyletantów w Krakowie w epoce baroku*, „Rocznik Krakowski”, 75 (2009), s. 7-82.
- Matoga Piotr, *Organy w kościele Księża Misjonarzy pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Krakowie na Stradomiu*, „Nasza Przyszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 120 (2013), s. 157-184.
- Schletz A., *Pius Pawellek*, w: *PSB*, 25 (1980), s. 360-361.
- Wnuk Marian ks., *Prace rzeźbiarskie Antoniego Frączkiewicza i Eliasza Hoffmanna dla kościoła Misjonarzy w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 58 (1996), nr 3-4, s. 317-323.
- Zadorski Daniel ks., *Artystyczne dzieje kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Krakowie*, „Nasza Przyszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 142 (2025), s. 29-64.
- Zagórowski Olgierd, *Architekt Kacper Bażanka*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 18 (1956), s. 84-122.
- Zagórowski Olgierd, *Rzeźbiarz Antoni Frączkiewicz*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 21 (1959), s. 120-121.

Wykaz ilustracji

1. Wnętrze kościoła Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, widok w kierunku prezbiterium, fot. M. Kurzej.
 2. Wnętrze kościoła Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, widok na ścianę północną nawy, fot. Autor.
 3. Projekt witraża firmy Żeleńskich do kościoła Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, 1927, Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księżów Misjonarzy w Krakowie (AMS).
-

KATARZYNA BRZEZINA-SCHEUERER – dr, adiunkt w Zakładzie Sztuki Nowożytnej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się sztuką barokową, szczególnie rzeźbą osiemnastowieczną. Interesuje się także konserwacją i restauracją zabytków nowożytnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego.